

René Los

**Politieke en nationale identiteiten kunnen
alleen een gunstige werking hebben wanneer
ze ambivalentie of meervoudige banden
accepteren**

Omschrijf met vijf woorden hoe je over honderd jaar herinnerd wil worden. Welke identiteitskenmerken kies je? Vader of dochter van? Communiste of liberaal? Zwart, lesbo of idealist? Antwerpenaar of Europeaan? Ik moest aan dit favoriete spelletje denken – altijd handig als de tafel-conversatie ergens dreigt stil te vallen – bij het lezen van de vragenlijst die Sven Gatz me als leidraad had opgestuurd. Vraag 8 was: ‘Zou U zichzelf al dan niet als links-liberaal beschouwen? Wat betekent dit voor U?’

Tegenwoordig valt niets nog te vatten in twee woorden. Ook niet in vijf trouwens. Identiteit is daarvoor te diffuus, te versnipperd en te vluchtig geworden. Het enige wat je kunt doen, is trachten de begrippen zo ruim mogelijk te definiëren en te verbreden met andere krachtlijnen. Zonder twijfel zal in dit boek Jos Geysels de ecologie erbij halen, en een ander het nationalisme. Wellicht kun je nog verder gaan en ethisch-progressief, radicaal-democratisch, christelijk of noem maar op erbij betrekken.

Ook ik heb dat vroeger gedaan. Voor mij is het groene gedachtegoed geen ideologie, maar het gevolg en vervolg van de grote stromingen van weleer. Uit de negentiende eeuw toen, via het libertaire liberalisme, de vrijheidsrechten wortel schoten. Uit de twintigste eeuw, toen, via het socialisme, de solidariteitsgedachte

met de minderbedeelden veld won. In deze eeuw moet dan de solidariteitsgedachte verder ontwikkeld worden naar solidariteit met de toekomstige generaties, door behoud en zorg voor onze planeet. Het oude hokjesdenken uit de tijd van de verzuilde maatschappij heeft afgedaan, wegens te rigide, statisch en te eenzijdig. Het huidige denken is eclecticischer, complexer, wisselvalliger... misschien inderdaad nog het best te omschrijven als postmodern. De term links-liberaal schiet in dat opzicht tekort.

Deze verschuiving weg van het grote collectieve ideologische kader naar het individu, doet zich volop voor. De mensen worden ertoe aangezet zichzelf te zien als individu, zichzelf te organiseren, te interpreteren en te ontwikkelen als individu. En zichzelf constant ter discussie te stellen. Cultureel was dat proces al bezig vanaf de reformatie. Toen het instituut Kerk niet meer als autoriteit erkend werd om intermediair te spelen tussen God en het individu. Het protestantisme stimuleerde de polemiek en de diversiteit door mensen zelf tot een eigen mening te verplichten. Voortaan stonden individuen rechtstreeks in contact met God, zonder tussenkomst van een pastoor die hen autoritair opdroeg wat te doen en te laten. Met enige achterstand verliep hetzelfde proces ook in de traditioneel meer katholieke landen.

Economisch en sociaal verliep dat proces langzamer, met als karikatuur Chaplins *Modern Times*, waar de lopende band symbool stond voor de absolute onderwerping van de arbeider aan het tot in de details opgelegde arbeidsproces. Steeds meer werkenden zijn nu baas over hun eigen productiewijze, krijgen meer verantwoordelijkheden of werken voor zichzelf.

De politiek veranderde nog het moeizaamst. De echte afbraak van de klassenmaatschappij, het verzuilde denken, kwam pas echt goed op gang na de Tweede Wereldoorlog, zij het dat sommige partijen wel bijzonder hardleers waren. Giddens beschrijft in zijn boek *Paars, de derde weg* perfect de teloorgang van de oude sociaal-democratische partijen. Hij legt de vinger op de

Ambivalente of meervoudige banden accepteren

wonde als hij stelt: 'Het socialisme slaagde er ook niet in inzicht te krijgen in het belang van de markt als informatieverstrekking medium, dat essentiële gegevens voor kopers en verkopers kan verschaffen. Deze ontoereikendheden werden enkel ontmaskerd door de intenser wordende processen van globalisering en technologische vernieuwing vanaf de jaren '70.'

Voor al de snelheid van de technologische revolutie heeft de oude socialistische droom van planning en economische, sociale en politieke stabiliteit voorgoed vernietigd, zoals ze dat daarvoor al had gedaan met het bureaucratische bestuursmodel van Weber. Bureaucratie en socialisme-oude-stempel kunnen namelijk alleen gedijen in een stabiel en rustig klimaat. Onverwachte vernieuwende elementen, zelfs al zijn ze waardevol, werken daarvoor té storend en ontwrichtend. Tegen de tijd dat nieuwe kansen zijn geanalyseerd, gepland en geïmplementeerd kunnen worden, zijn ze verouderd. Een collectief apparaat is niet meer opgewassen tegen de nood aan individuele flexibiliteit en inventiviteit.

Ter linkerzijde is zowat iedereen het daarover eens. Maar het doemdenken saboteert bij velen de transitie in het zoeken naar aangepaste denkpatronen. Ignacio Ramonet, hoofdredacteur van het analysemaandblad *Le Monde Diplomatique* neemt hierin het voortouw. Hij poogt met behulp van een brede waaier van journalisten, filosofen, sociologen, schrijvers en activisten de 'door het neoliberalisme opgedrongen *pensée unique* te doorbreken'.

Hoezo, ... *pensée unique*!? Wat een bijzonder slechtgekozen term. In 1998 verscheen zijn in het Nederlands vertaald boek *Globalisering en de chaos*. Ramonet heeft het over 'de wereldorde waar het economisch en sociaal darwinisme welig tiert' en over 'de metamorfose van een samenleving die gebaseerd was op verticale, autoritaire machtsuitingen naar een geglobaliseerde samenleving die een kluwen is van eerder horizontale, sterk verweven complexe machtsstructuren'. Ik had alleszins sterk de indruk dat de chaos geen toonbeeld is van een *pensée unique*,

maar integendeel een kluwen tegengestelde, interactieve, complexe ideeën, waarden en gedachten.

Het lijkt erop of nog steeds de hoofdbekommering van vele linkse intellectuelen blijft bestaan in het zoeken naar het perfecte kader, de sluitende ideologie, om het cru te stellen, de *zuiverheid* van een eigen *pensée unique*. De hang naar structuralisme is veel wetenschappers nooit echt vreemd geweest. Maar net zoals dat geldt voor de pastoor, de voorman of de politicus, neemt ook hun rol als intermediair af.

Veel linkse intellectuelen gaan er a priori van uit dat alleen een collectiverende staat en ideologie de menslievendheid kan brengen. Volgens Giddens bestaat de uitdaging erin de waarden – intrinsiek verbonden met het welzijn – van tel te laten zijn daar waar het economisch programma van het socialisme gefaald heeft. Dit houdt in dat concepten per definitie tijdelijk zijn. Hetzelfde geldt voor partijprogramma's en zelfs partijen als dusdanig. We leven in een tijd waar het zoeken naar een consequent en consistent kader voorbij is. De focus zal meer moeten liggen bij een vertaling van het waardeoordeel. Om het met een beeldspraak te zeggen: het zal worden zoals het is met eten. We weten dat we morgen, volgende week, volgend jaar honger kunnen krijgen. Maar wat we zullen eten, hoe het bereid gaat worden of waar het vandaan komt is een vraagteken.

De belangrijkste doelstelling van de politiek van de derde weg, zegt Giddens, dient te zijn: de burger helpen om zijn weg te zoeken door de grote revoluties van ons tijdperk: mondialisering, veranderingen in het persoonlijk leven, en onze relatie tot de natuur. Alvin Toffler had het in zijn visionair boek *De Derde Golf* reeds over het individu als 'prosument', een samentrekking van de consument en de producent: wat we consumeren wordt in toenemende mate zelf geproduceerd. Hetzelfde gaat ook op voor politiek. Waar vroeger de beroeps politicus als deskundige optrad, dringt zich nu meer en meer de mondige burger op die zelf

Ambivalente of meervoudige banden accepteren

politiek bedrijft. Hij of zij gebruikt daarvoor minder de traditionele linken – de partijen of de partijpolitiek – maar bedient zich rechtstreeks via ‘subculturen’. Of het nu gaat over lid worden van Greenpeace, een bedrijf bezetten, geld storten aan Artsen Zonder Grenzen, biologisch eten, een school kraken in Doel, een stukje in de krant schrijven: meer en meer mensen doen zélf aan politiek. Transnationale krachten spelen hier ook een rol. Dikwijls eerder ondanks, dan dankzij het traditionele politieke apparaat.

Hans Magnus Enzensberger provoceerde ooit met de uitspraak: ‘Duitsland kan zich een onbekwame regering veroorloven, omdat de saaie mensen die wij dagelijks op het nieuws zien er in wezen niet toe doen.’ En ook Giddens stelt: ‘Maatschappelijke bewegingen, belangengroepen, ngo’s en andere burgerverbanden zullen ongetwijfeld een permanente politieke bijdrage blijven leveren op alle niveau’s, van lokaal tot mondiaal. Overheden zullen, net als ondernemingen en andere organisaties in het bedrijfsleven, bereid moeten zijn van hen te leren, te reageren op kwesties die zij aandragen en met hen te onderhandelen.’

De ‘schakel de intermediair uit’-trend zet zich dus ook door in de politiek. Met als belangrijkste kenmerk dat ook hier het grote ideologische kader niet wordt geweerd, maar wel het individuele waardeoordeel aan de basis ligt van het engagement. Waardeoordelen zoals vrijheidsrechten (recht op vrije meningsuiting, recht op vereniging, enzovoort), sociale rechten (recht op een bestaansminimum, gelijke behandeling enzovoort), ecologische rechten (bescherming van de natuur, gezonde lucht) worden in grote mate verdedigd door het publiek. En bij tegenstrijdigheden worden ze door hetzelfde publiek individueel en per geval afgewogen in plaats van nog te vertrouwen op het oordeel van de deskundige politicus, van de partij of van grote ideologische verhalen.

Politieke identiteit kan alleen een gunstige werking hebben wanneer het ambivalentie of meervoudige banden accepteert. Wat een bruggetje vormt naar het onderdeel nationalisme, want

René Los

Giddens schrijft: 'Nationale identiteit kan alleen een gunstige werking hebben wanneer het ambivalentie of meervoudige banden accepteert.'

Een nationale identiteit kan stabiliserend werken, een herkenbaar kader bieden voor sociaal aanvaardbaar gedrag. Maar nationalisme blijft in mijn ogen een conservatieve reflex die erin bestaat het nieuwe, het vreemde af te wijzen en het eigene in te perken en te bestendigen. Terwijl alles erop wijst dat het nieuwe en vreemde juist sneller dan ooit zal moeten worden geassimileerd willen we 'bij blijven' in een steeds sneller wijzigende samenleving. Multiculturalisme is de enige weg om niet te vervallen in een individualisme dat de solidariteit bedreigt. Want als er één voordeel is aan nationalisme dan is het wel dat collectiviserende aspect. Dat kan de interne solidariteit op een hoger niveau duwen. Spijtig genoeg gebeurt dat dan door de uitsluiting van de ander. Vervreemding heeft een egoïstische neiging tot gevolg. Insluiting is daarom een belangrijk begrip en moet een doelstelling zijn van de overheid. In plaats van uniformiteit te kweken – ik denk hierbij bijvoorbeeld aan de schooluniformen en aan het verbod van piercings in scholen – moeten leerlingen eerder vertrouwd gemaakt worden met het andere, het nieuwe, het vreemde. Conflicten zijn onvermijdelijk, maar kunnen heilzaam zijn.

Walter van den Broeck zegt in een interview in Knack: 'Een kunstenaar weet niet wat de mensen nodig hebben, maar hij moet verhinderen dat de mensen dichtslibben. Ze kunnen dingen uit een andere hoek doen bekijken.' Hetzelfde geldt voor de politicus van de eenentwintigste eeuw. De maatschappij wordt er wellicht chaotischer door, maar wel democratischer.

Post Scriptum. Deze bijdrage was geschreven vóór 8 oktober, de zoveelste zwarte zondag. In Antwerpen is toen gestemd op basis van de nieuwe culturele breuklijnen zoals Mark Elchardus die reeds uitstekende: autoritair-rechts tegen libertair-links. De neder-

Ambivalente of meervoudige banden accepteren

laag maakt me minder optimistisch dan ik in de laatste zin van de vorige paragraaf had verhoopt. We botsen tegen een paradox die vooral links zwaar moet verontrusten: juist die mensen die wij ook willen insluiten, kunnen niet bijbenen. Er is een culturele versnippering aan de gang, die wij dan wel mogen toejuichen, maar die anderen duidelijk doet huiveren.

